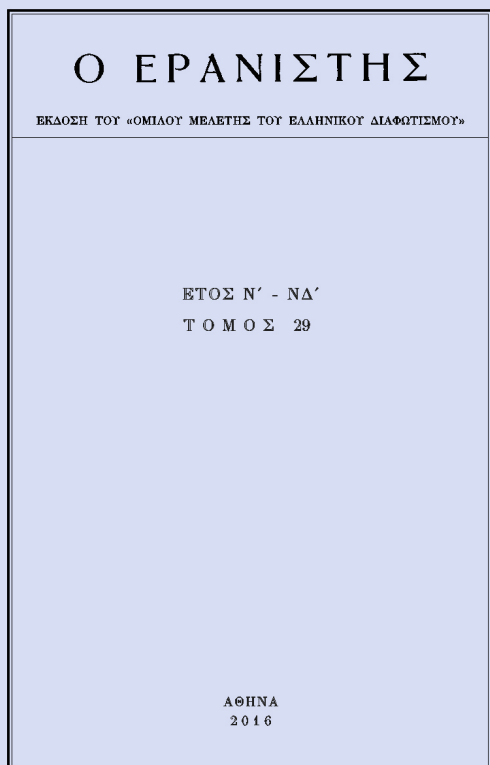


The Gleaner

Vol 29 (2016)



Για τον Σκεντέρμπεη. Μια αθησαύριστη βιογραφία στα ελληνικά

Μάχη Παϊζη-Αποστολοπούλου

doi: [10.12681/er.21095](https://doi.org/10.12681/er.21095)

Copyright © 2019, Μάχη Παϊζη-Αποστολοπούλου



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Παϊζη-Αποστολοπούλου Μ. (2019). Για τον Σκεντέρμπεη. Μια αθησαύριστη βιογραφία στα ελληνικά. *The Gleaner*, 29, 283–286. <https://doi.org/10.12681/er.21095>

Παρασχολήματα

ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗ

Μιά άθρησάυριστη βιογραφία στὰ ἑλληνικά

ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΠΟΥ ΠΑΡΑΔΙΔΟΥΝ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ τοῦ Γεώργιου Καστριώτη τοῦ ἐπονομαζόμενου Σκεντέρμπεη, προσώπου θρυλικοῦ γιὰ τίς πολεμικές ἐπιτυχίες του ἐναντίον τῶν Ὄθωμανῶν στὰ Βαλκάνια τὸν 15ο αἰώνα, ἔρχεται νὰ προστεθεῖ μιὰ ἄγνωστη ἐκδοχὴ τῆς βιογραφίας καὶ τῶν κατορθωμάτων του στὰ ἑλληνικά, ἡ ὁποία ἀνάγεται ἀρκετὲς δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὴν «πρώτη» γνωστὴ ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ 1812. Στὴν πρόδρομὴ αὐτὴ ἀνακοίνωση παρουσιάζω τὰ πρῶτα στοιχεῖα πού ἐντόπισα γιὰ τὸ εὔρημα αὐτό.

Ὡς σήμερα γνωρίζαμε, πὼς ἡ πρωιμότερη ἐξιστόρηση τῶν κατορθωμάτων τοῦ Καστριώτη σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκδόθηκε στὴ Μόσχα τὸ 1812 μὲ τὸν τίτλο *Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας Γεωργίου τοῦ Καστριώτου τοῦ ἐπονομασθέντος Σκεντέρμπεη, βασιλέως τῆς Ἀλβανίας, Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ*.¹

Στὸ ἔντυπο τοῦ 1812 δηλώνεται ὅτι τὸ πρωτότυπο ἦταν γραμμένο στὴ γαλλικὴ γλῶσσα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκαλύπτεται οὔτε ἡ ἀκριβὴς ταυτότητα τοῦ ἔργου οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ. Νεότερες ἐρευνες ἔχουν πλέον ἐντοπίσει τὴν ταυτότητα τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ ἐπιτομὴ πού δημοσιεύτηκε στὰ ἑλληνικά, αὐτὴ πού ἔχει θεωρηθεῖ ὡς «ἡ πρώτη ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη».² Τὸ πρωτότυπο εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Γάλλου Ἱησουίτη P. Duponcet, *Histoire de Scanderbeg Roy d'Albanie*, πού ἐκδόθηκε στὸ Παρίσι τὸ 1709.³

Στὸ ἔντυπο τοῦ 1812 μετὰ τὸ κείμενο τῆς βιογραφίας προστέθηκε ἡ

1. Τὸ ἔντυπο ἔχει βιβλιογραφηθεῖ ἀπὸ τοὺς Δ. Γκίνη καὶ Β. Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1, Ἀθήνα 1939, ἀρ. 699, σ. 114 καὶ ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἡλιοῦ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰώνα*, τ. 1, Ἀθήνα 1997, ἀρ. 1812.28, σ. 331-332.

2. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκτίμηση τοῦ Τίτου Γιοχάλα, διατυπωμένη στὴ μελέτη του *Ὁ Γεώργιος Καστριώτης-Σκεντέρμπεης εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἱστοριογραφίαν καὶ λογοτεχνίαν*, Θεσσαλονίκη, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, 1975 (β' ἐκδοσὴ Ἀθήνα, Δωδώνη, 1994), σ. 21.

3. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ βλ. Τίτος Π. Γιοχάλας, *Ὁ Γεώργιος Καστριώτης...*, ὅ.π., σ. 27-39.

νας γενεαλογικούς κατάλογος τῶν Ὀθωμανῶν σουλτάνων, τὴ σύνταξη τοῦ ὁποίου ἐπιμελήθηκε ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης. Ἡ ἀναφορά τοῦ ὀνόματός του στὴ σελίδα τίτλου⁴ ἐπηρέασε καὶ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης, μὲ ἀποτέλεσμα γιὰ κάποιον διάστημα ὀλόκληρη ἢ ἐλληνικὴ ἐκδοσὴ νὰ ἀποδίδεται στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη. Σύμφωνα ἀστόσο μὲ νεότερες ἐρευνες ἢ μετάφραση-ἐπιτομὴ τοῦ ἔργου πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ εἴτε στὸν Ἰωάννη Μπαίλα⁵ εἴτε στὸν Κωνσταντῖνο Τζεχάνη.⁶

Τὸ ἀθυσούριστο κείμενο ποὺ ἀναφέρεται στὸ βίο καὶ τὴ δράση τοῦ Γεωργίου Καστριώτη γραμμένο στὰ ἐλληνικὰ τὸ ἐντόπισα σὲ ἓνα χειρόγραφο τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ ποὺ ἀπόκειται σήμερα στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Πρόκειται γιὰ τὸ χειρόγραφο Κ[ουρίλα] 5, ποὺ περιέχει πλῆθος ἱστορικῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται κατὰ κύριο λόγο στὴν ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τὴν Ἀλωση κυρίως, καὶ ὡς τὸν 18^ο αἰώνα.⁷ Τὰ φ. 33r-104v ἀποτελοῦν τὸ τμήμα ποὺ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Γεώργιο Καστριώτη. Προηγοῦνται πέντε σύντομα σημειώματα ποὺ δίνουν βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Σκεντέρμπεη ἀντλημένα ἀπὸ ἐλληνικὲς πηγές (φ. 33r-34r). Ἀπὸ τὸ φ. 35r ἀρχίζει ἓνα κείμενο ποὺ φέρει τὸν τίτλο «Περὶ τῶν ἀξίων καὶ ἐνδόξων κατορθωμάτων Γεωργίου τοῦ Κρόγια, ἐλληνικὰ Καστριώτου, τοῦ ἐπιλεγομένου Σκεντέρμπεη, αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος Ἀλβανίας τε καὶ Ἡπείρου».

Τὸ ἐκτενὲς κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ (140 χειρόγραφες σελίδες μὲ 21 ἀράδες καθεμία) καθὼς καὶ τὰ πέντε βιογραφικὰ σημειώματα ποῦ, ὅπως ἀνέφερα, προηγοῦνται εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ.

Ἡ ταυτότητα τοῦ γραφέα μᾶς παρέχει ὡς πρῶτο *terminus ante quem* τὴν 23^η Ὀκτωβρίου τοῦ 1787, τὴ χρονολογία δηλαδὴ τοῦ θανάτου του,⁸

4. Στὴ σελίδα τίτλου τοῦ ἐντύπου διαβάζουμε: *μετὰ προσθήκης τοῦ γενεαλογικοῦ καταλόγου τῶν Ὀθωμανῶν Σουλτάνων, Συνερανισθέντος παρὰ τοῦ σοφωτάτου ἀρχιεπισκόπου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως.*

5. Ἀποψη ποὺ ὑποστήριξε ὁ Α. Papadopulo-Vreto, *Correzioni ed aggiunte alla Prefazione del Compendio dell' Istoria di Giorgio Castriotto, soprannominato Scanderbeg, Tradotto dal Greco-moderno e corredato di note dal D^r. A. Papadopulo-Vreto, Leucadio...*, Κέρκυρα 1829, σ. 26.

6. Βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Τίτος Π. Γιολάλας, *Ὁ Γεώργιος Καστριώτης...*, ὁ.π., σ. 38-39 καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερόμενη βιβλιογραφία.

7. Περισσότερα γιὰ τὸ χειρόγραφο αὐτό, καθὼς καὶ περιγραφὴ τῶν περιεχομένων ἔργων βλ. στὴ μελέτη μου «Γνωστὰ καὶ ἄγνωστα ἱστορικὰ ἔργα τῆς τουρκοκρατίας σὲ χειρόγραφο κώδικα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ», *Ὁ Ἐραμιστής* 28 (2011), 193-210. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σκεντέρμπεη, σ. 202, ἀρ. 10.

8. Βλ. ἐδῶ τὴ μελέτη τοῦ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλου, «Ἀρμολογία σπαραγμαίων...», σ. 115.

terminus πού θα μπορούσαμε να μεταθέσουμε αρκετά χρόνια νωρίτερα, αν χρησιμοποιήσουμε ως κριτήριο τη σταθερή και εύκρινή γραφή του, ή όποια δεν προσιδιάζει σε έναν άνθρωπο που γνωρίζουμε πώς πέθανε σε ηλικία άνω των όγδόντα ετών.

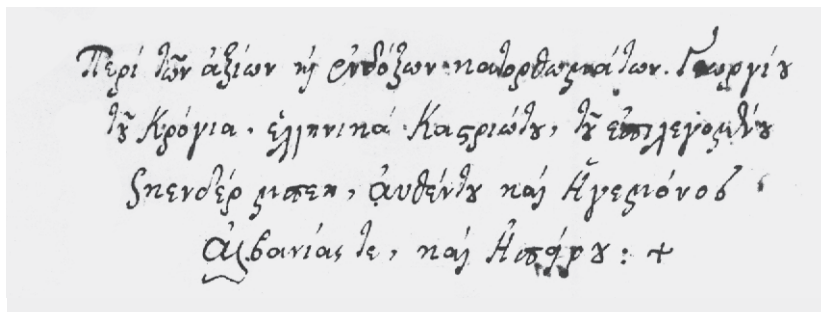
Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι, παρὰ τῇ συνήθεια τοῦ Καρατζᾶ να σημειώνει με σχολαστικότητα, συνήθως στὰ περιθώρια, τίς πηγές ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλοῦσε τὰ κείμενα πού ἀντέγραφε,⁹ συνήθεια ἄλλωστε τὴν ὁποία ἐφάρμοσε καὶ στὰ πέντε βιογραφικὰ σημειώματα γιὰ τὸν Καστριώτη πού προέταξε, δὲν ἔκανε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ ἐκτενὲς κείμενο τῆς βιογραφίας, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν παρέχει καμία πληροφορία.

Ὁ τίτλος τὸν ὁποῖο σημειώνει στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου δὲν ἀπαπέμπει στὴν πρώτη γνωστὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη: τὸ περίφημο βιογραφικὸ ἔργο πού ἔγραψε ὁ Μαρίνος Μπαρλέτιος, ἔργο πού μεταφράστηκε σὲ πολλές γλώσσες καὶ ἐπηρέασε πολλοὺς μεταγενέστερους βιογράφους, ἐπιγράφεται *Marini Barletii Scodrensis, Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum Principis*, Rome [1508;], ἐνῶ ἡ ἐπίσης λατινικὴ ἔκδοση τοῦ 1537 φέρει τὸν τίτλο *De vita moribus ac rebus praecipue adversus Turcas, gestis Georgii Castrioti, clarissimi Epirotarum principis, qui propter celeberrima facinora, Scanderbegus, hoc est Alexander Magnus, cognominatus fuit, libri tredecim, per Marinum Barletium Scodrensem conscripti... anno 1537*.

Ἐξάλλου, ὁ χωρισμὸς τοῦ ἔργου τοῦ Barletius σὲ δεκατρία κεφάλαια δὲν ταιριάζει μὲ τὸ χωρισμὸ τοῦ δικοῦ μας κειμένου σὲ σαράντα κεφάλαια. Τὸ ἐξωτερικὸ αὐτὸ στοιχεῖο σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γλαφυρὸ ὕφος τῆς ἀφήγησης καὶ τὸν τονισμὸ λεπτομερειῶν τῆς προσωπικότητος τοῦ Σκεντέρμπεη μὲ ὀδήγησαν στὸ ἔργο ἑνὸς ἄλλου Ἀλβανοῦ («ιστορικοῦ», τοῦ Demetrius Francus, τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου *Commentario de le cose de Turchi, et del S. Georgio Scanderbeg, principe di Epyrro. Con la sua vita et le vittorie per lui fatte, con l'aiuto de l'altissimo Dio et le inestimabili forze e virtu di quello, degne di memoria*, δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Βενετία τὸ 1540. Ὁ τίτλος δὲν ἀντιστοιχεῖ σὲ αὐτὸν τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου, ἐνῶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα δὲν ἀναγράφεται στὴ σελίδα τίτλου. Ὡστόσο, τὸ ἴδιο ἔργο ἐπανέξεδωσε στὴ Βενετία τὸ 1584 ὁ Giovanni Bonardo μὲ παραλλαγμένο τὸν τίτλο: *Gli illustri e gloriosi gesti et vittoriose imprese fatte contra Turchi, dal Sign. D. Giorgio Castriotto*,

9. Βλ. γιὰ παράδειγμα τὴν περίπτωση τοῦ ἀνώνυμου ἔργου «Ἱστορία τῶν συμβάντων...», καὶ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέα Δημητρίου Ραμαδάνη ἀπὸ τὸ παρασελίδιο σημείωμα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ στὸ Μάχη Παῖζη-Ἀποστολοπούλου, *Ἑλληνες λόγιοι τοῦ 18ου αἰῶνα, ἀφανεῖς, ἄσημοι καὶ διάσημοι*, σὲ διασταυρούμενες τροχιές, Ἀθήνα, Ἑθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν/KNE 96, 2007, σ. 55-83· στή σ. 67 παανομοίωτο τοῦ σημειώματος.

detto Scanderbeg, prencipe d'Epiro... Novamente ristampati e con somma diligenza corretti [dal Giovanni M. Bonardo]. Τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς γραμμές τοῦ ἀφιερωματικοῦ σημειώματος: («fu già scritto... dal Rincrendo Demetrio Franco»).



Χφ. Ἰωαννίνων, Κουρίλα 5, φ. 35^ρ (τμήμα)

Ὅσο γιὰ τὴν πρωτοβουλία τῆς ἀλλαγῆς τοῦ τίτλου, ὁ ἐκδότης τῆ δικαιολογεῖ ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ δική του ἐκδοσι διαφέρει ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, καθὼς εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὶς περιττὲς λεπτομέρειες καὶ φλυαρίες ποὺ ἐμπεριέχονταν στὴν ἀρχικὴ ἐκδοσι. Ὁ τίτλος τῆς ἐκδοσι τοῦ 1584 καθὼς καὶ ἡ ἀντιβολή τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου μὲ τὸ ἐλληνικὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου τοῦ Καρατζᾶ ὁδηγοῦν στὸ πρῶτο συμπέρασμα, πὼς αὐτὸ ἦταν τὸ πρότυπο τῆς πρώιμης νεοελληνικῆς μετάφρασις τῆς βιογραφίας τοῦ Γεωργίου Καστριώτη ποὺ ἐντοπίσαμε.

Τὸ ἀθησαύριστο αὐτὸ κείμενο ἐπεξεργάζομαι γιὰ ἐκδοσι, στὸ πλαίσιο τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος «Πηγές τῆς Μεταβυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ» τὸ ὁποῖο ἐκπονεῖται στὸ Ἰνστιτοῦτο Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν τοῦ Ἑθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν μὲ χορηγία τοῦ Ἰδρύματος Ὠνάσι, ὥστε νὰ προστεθεῖ στὴν πλούσια διεθνή βιβλιογραφία γιὰ τὸν χριστιανὸ ἥρωα τῆς Ἀλβανίας.

ΜΑΧΗ ΠΑΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΤΟΥ